

CZU: 342.34:34.04

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_08](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_08)

INTEGRITATEA - RAȚIUNEA DE „A FI” ȘI NECESITATE DE MODERNIZARE

Rodica CIOBANU,*Universitatea de Stat din Moldova*

Pe fundalul aspirațiilor europene ale Republicii Moldova se înregistrează priorități care necesită a fi evaluate, prezentate și trecute printr-o abordare critică care să identifice aspecte specifice prin prisma unor dimensiuni (sociale, etice și juridice), care definesc probleme și impedimente, dar și prioritățile în spiritul solidarității și consensului social, a încrederii într-un viitor prosper și o societate care creează oportunități cetățenilor săi pentru dezvoltare.

În acest conținut, în temeiul principiului rațiunii suficiente se dezvoltă subiectul integrității în cheia unei premise suficiente și necesare pentru dezvoltarea Republicii Moldova și aderarea la comunitatea țărilor europene. Se pune problematica integrității prin prisma necesității de modernizare a activității instituțiilor de drept, pentru asigurarea unei ordini juridice în care drepturile omului sunt protejate.

Cuvinte-cheie: integritate, strategie, democratizare, drepturi, profesionalism, schimbare, modernizare.

INTEGRITY - THE REASON „TO BE” AND THE NEED FOR MODERNISATION

In the context of Moldova’s European aspirations, a number of priorities should be assessed, outlined, and critically reviewed in order to identify certain dimensions (social, ethical, and legal) that highlight specific problems and barriers, as well as issues requiring priority considering solidarity and social consensus, trust in a prosperous future, and a society that creates opportunities for its citizens to develop.

In this framework, based on the principle of reasonable reason, the subject of integrity is discussed in terms of an adequate and necessary prerequisite for the development of the Republic of Moldova and its integration into the community of European states. The issue of integrity is approached through the prism of the need to modernise the activity of legal institutions to ensure a legal order and safeguard the human rights.

Keywords: integrity, strategy, democratization, rights, professionalism, change, modernization.

**„Nimic nu e mai periculos pentru conștiința unui popor
decât priveriștea corupției și a nulității recompensate”**

Mihai Eminescu

Dezvoltarea este un proces complex pe care îl parcurg statele prin schimbări consecvente operate în vederea modernizării, reformării instituțiilor/autorităților sale. În același timp, înțelegerea proceselor dintr-o societate în cheia conceptului „dezvoltare” se plasează în contextul explicațiilor ce se referă la modernizare, reformare, democratizare ș.a. Din aceste considerente asumarea de răspundere și consecvența deciziilor și acțiunilor guvernării centrate prioritar pe interesul superior al țării, sunt indispensabile în tratarea activității instituțiilor și autorităților ce și-au asumat actul de guvernare. În mare, este vorba despre voință politică de a acționa în interesul cetățenilor pentru a justifica votul de încredere acordat și de a crea instituții de drept capabile de a combate corupția și a proteja interesele persoanei. Însă, printre cele mai mari obstacole pe care le-a înregistrat Republica Moldova în dezvoltarea sa ca stat se remarcă problema guvernărilor slabe și a corupției. De aceea, evaluarea parcursului Republicii Moldova spre o societate democratică, un stat în care drepturile și libertățile cetățenilor sunt protejate trebuie plasată în contextul amplelor procese de modernizare a guvernării declanșate și a modalității în care integritatea, este un criteriu definitoriu și un aspect cu semnificații aparte pentru contextul actual de reformare a instituțiilor de drept, și nu numai.

În particular, evenimentele care s-au înregistrat în ultimii ani au adus după sine intervenții și remanieri în raport cu activitatea de guvernare în Republica Moldova, materializată prin activitatea instituțiilor și autorităților statului centrată pe obiective prioritare în dezvoltarea țării. Ca rezultat al cererii depuse de Republica Moldova, Comisia Europeană a înaintat cerințe care impuneau identificarea măsurilor capabile

să permită avansarea spre comunitatea țărilor europene. Condiționalitățile incluse în *Avizul Comisiei Europene* [1] se referă la domenii precum: reforma justiției, remedierea deficiențelor din legislația electorală, combaterea corupției, de-oligarhizarea și reducerea intereselor private; consolidarea luptei împotriva crimei organizate și recuperarea activelor; reforma administrației publice și creșterea calității serviciilor; implicarea societății civile în procesul decizional; consolidarea capacităților administrației publice și gestionarea finanțelor publice; protecția drepturilor omului și combaterea violenței de gen. Ca răspuns la aceste condiționalități a fost elaborat *Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană* [2], care prezintă în mod punctual acțiunile care urmează a fi implementate, indicatorii de monitorizare, structuri și autorități responsabile și termeni. Analiza acestui document indică acțiuni diversificate, cu pronunțat accent pe îmbunătățirea (ajustarea, modificarea, elaborarea) reglementărilor, pe punerea în aplicare a unor mecanisme și proceduri mai eficiente, precum și pe consolidarea capacităților și responsabilităților instituționale, analiza experienței internaționale și a practicilor eficiente existente în lume.

Prioritatea alinierii la statele democratice a setat cu claritate obiectivele care urmează a fi materializate în activitatea de guvernare. *Programul de activitate al Guvernului aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 28 din 16 februarie 2023* anunță că în vederea atingerii obiectivelor asumate va fi asigurată „o guvernare eficientă: autorități centrale și locale capabile, funcționari profesioniști și bine plătiți, procese modernizate și transparente, consultări cu societatea civilă, mediul de afaceri și cel academic. [Guvernarea se va] ... concentra pe eficiența și calitatea serviciului public pentru a putea răspunde provocărilor actuale (...), implementa schimbările structurale necesare pentru *modernizarea statului* și pentru integrarea europeană. (...) Guvernul va institui mecanisme de disciplină instituțională și de monitorizare continuă a executării hotărârilor aprobate. [Vor fi create] ... premisele pentru o justiție echitabilă și independentă” [3]. Astfel, desprindem prezența conceptului de modernizare în contextul acestor documente cu accent major pe rolul important al autorităților și instituțiilor de drept, pe eficiența acestora, pe competențe profesionale, pe realizarea consecventă a obiectivelor asumate ca țară candidat.

Astfel, tendința Republicii Moldova de intrare în structuri policentrice este însoțită de necesitatea de modificare a modurilor de guvernare, ceea ce a înaintat noi standarde de acțiune și de responsabilitate publică, precum și valorificarea noilor modele de intervenție publică ș.a. Mai ales în cazul în care s-a asistat și la situații în care „cercurile politice conducătoare (...) s-au considerat chiar deasupra legilor edictate de ele” [4, p. 156]. Mai mult, au fost sesizate alianțe (în unele cazuri justificate, în altele nu) dintre reprezentanți ai profesiilor juridice, în special printre cei dezamăgiți de acțiunile guvernamentale orientate spre evaluarea integrității angajaților instituțiilor de drept, și politicieni cu probleme de integritate.

Ca atare, problema integrității instituționale și profesionale a fost pusă în centrul preocupărilor guvernanților și își găsește reflectare în conținutul reglementărilor, politicilor și strategiilor naționale. Integritatea (corespunzător fenomenul corupției) în procesul de aderare la UE, rămâne a fi percepută ca unul dintre cele mai serioase impedimente.

La capitolul legislație anticorupție, Republica Moldova a înregistrat progrese semnificative în perioada 2011-2013 în contextul *Planului de acțiuni privind liberalizarea vizelor UE*. Cu o anumită periodicitate, subiectul integrității a revenit pe agenda guvernărilor ulterioare. O formulă coerentă de abordare a integrității se regăsește în conținutul *Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție* adoptată la 30 martie 2017. O revigorare a fost sesizată după Declarația Parlamentului RM din iunie 2019, privind statul capturat [5], în care se menționează că „toți cetățenii acestei țări sunt sufocați de corupția endemică, de furturi și (...) controlul total asupra sistemului judecătoresc, exercitat de oligarhie și de numeroasele atacuri asupra drepturilor și libertăților cetățenești”.

Opinia experților este că în RM a fost o perioadă de regres a democrației, perioadă care a evidențiat unul din obstacolele fundamentale pentru dezvoltarea democratică a țării, rămâne a fi lipsa de responsabilizare a sistemului de guvernare, „ (...) care afectează încrederea cetățenilor în procesele politice, subminează supremația dreptului, (...) facilitează înflorirea corupției. (...) cât de periculos este modul în care operează structurile statale și cât de gravă este influența politică asupra procesului luării de decizii și vulnerabilitatea sistemului judiciar” [6, p. 12].

În particular, din 2019 în vederea realizării procesului de modernizare instituțională au fost derulate un șir de acțiuni orientate spre creșterea profesionalismului și a integrității angajaților din sectorul public. Dacă facem o radiografiere a cadrului legal atunci vom identifica suficiente prevederi care sunt orientate spre a asigura integritatea instituțională și profesională. În acest sens, Legea nr. 325 privind evaluarea integrității instituționale operează cu un șir de noțiuni care explică mecanismul de evaluare a integrității și subiecții, dar și modul în care poate fi definită integritatea. Astfel, art.4 indică că prin: integritate instituțională se înțelege „integritatea profesională a tuturor agenților publici din cadrul entității publice, cultivată, controlată și consolidată de către conducător, precum și toleranța zero la incidentele de integritate admise de agenții publici”, iar prin „integritate profesională – capacitate a agentului public de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influență necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției Republicii Moldova și a legii” [7].

În aceeași cheie de înțelegere a integrității sunt și prevederile *Legii nr. 82 din 25.05.2017* care are ca domenii de reglementare integritatea „în sectorul public la nivel *politic, instituțional și profesional*, responsabilitățile entităților publice, ale autorităților anticorupție și ale altor autorități competente pentru cultivarea, consolidarea și controlul integrității în sectorul public, domeniile importante pentru cultivarea integrității în sectorul privat în procesul de interacțiune cu sectorul public și pentru sancționarea lipsei de integritate în sectoarele public și privat” [8].

Raportul privind integritatea publică în RM pentru perioada 2017-2019, prezentat la cea de-a cincea reuniune de la Bruxelles, face referință la mai multe studii realizate și în temeiul acestora indică că necătând la măsurile adoptate de Guvern pe calea aderării la standardele europene și internaționale, totuși se reiterează faptul că problema integrității rămâne a fi pe ordinea de zi și un subiect deschis dezbaterilor. Datele prezentate fac referință la „blocaje instituționale (...) ale acțiunilor politice și legislative cu un impact pozitiv asupra condițiilor de care depinde asigurarea integrității publice” [9].

Problematica integrității și a combaterii corupției se prezintă ca prioritate și în *Programul de activitate al Guvernului din 2021* [10], care anunță printre obiectivele prioritare creșterea calității actului de guvernare și demararea reformei justiției și pachetul anti-corupție: scoate în evidență necesitatea îmbunătățirii eficienței procuraturilor și a instanțelor de judecată; începerea urmăririi penale împotriva persoanelor care au comis ilegalități majore; activarea mecanismului de confiscare extinsă; adoptarea legislației pentru a pune capăt abuzurilor procedurale, cum ar fi întârzierile nejustificate în examinarea cauzelor de corupție; reformarea PA prin limitarea mandatului său la corupția la nivel înalt; și restructurarea Centrului Național Anticorupție (CNA). A fost îmbunătățit cadrul juridic pentru verificarea declarațiilor de avere, a intereselor personale și a conflictului de interese

Suplimentar ar putea fi făcută referință și la mult discutata *Lege nr. 26 din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor*, adoptată pentru a spori integritatea viitorilor membri ai CSM și CSP, cât și a încrederii societății în sistemul de justiție prin evaluarea integrității etice și financiare [11] considerându-se, pe bună de dreptate, că de integritatea și profesionalismul membrilor CSM și CSP depinde succesul reformei. Art. 1 al Legii indică că aceasta „reglementează raporturile juridice aferente procedurii de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru al Consiliului Superior al Magistraturii, al Consiliului Superior al Procurorilor, precum și a candidaților la funcția de membru în organele specializate ale acestora, ca etapă obligatorie a procesului de selectare a candidaților și de alegere sau numire a acestora în funcțiile respective” [11]. În opinia unor experți, „Implementarea corectă a procedurii de pre-vetting a candidaților la funcția de membru în CSM și CSP și ulterior procedurii de vetting al tuturor judecătorilor și procurorilor ar putea contribui considerabil la ameliorarea și chiar depășirea problemelor deja cornice din sectorul justiției, cauzate în mare parte de lipsa de integritate, independență, dar și profesionalism a unor actori ai sistemului” [12], dar în același timp aceștia atenționează asupra faptului că abordarea sectorială nu este suficientă pentru a soluționa pe deplin problemele existente, fiind necesare abordări sistemice pentru a consolida întreg sistemul administrației publice, sistemul de control și asigurarea unei independențe durabile a organelor de drept. Aceeași poziție a fost susținută și de noi în conținutul altor publicații științifice în care s-a menționat necesitatea unor abordări de ansamblu și a unor acțiuni complexe în vederea realizării progreselor.

Raportul Comitetului Consultativ Independent Anticorupție [13] analizează problemele sistemice și face o evaluare a situației din Republica Moldova și accentuează rolul major și activ al organelor de drept în configurația actuală a realizării obiectivelor strategice ale Republicii Moldova. Având ca temei mai multe date (statistici, percepții, experiențe etc.) care au fost analizate, raportul indică că tăcerea, inacțiunea instituțiilor statului, create pentru a proteja țara de ilegalități au determinat eșecuri sistemice în activitatea organelor/instituțiilor de drept, de aceea se accentuează necesitatea acțiunilor *sistemice, coordonate și cooperante*.

Strategia națională de integritate și anticorupție pentru perioada 2017-2020, extinsă ca perioadă de implementare până în 2023, pune în atenție locul central al autorităților și instituțiilor în realizarea progreselor în domeniul integrității. „Sistemul național de integritate se sprijină pe instituții piloni și sectoare ce se ridică de pe temelia societății. Disfuncționalitățile instituțiilor și sectoarelor compromit acest sistem și statul de drept în general, afectând bunăstarea socială” [14]. Strategia astfel indică ca necesară o abordare complexă a activității instituțiilor autorităților (parlament, guvern, justiție, societate civilă, mass-media etc.) de care depinde eficiența acțiunilor și progresele la nivel de țară. Importantă, se prezintă a fi și evaluarea impedimentelor de eficiență în realizarea precedentei strategii, făcându-se referință la faptul că nu a dat rezultatele scontate din mai multe considerente, printre care se indică: - lipsa de voință politică; - lipsa unui proces de implementare eficientă și asumată, mai degrabă fiind a abordare formalistă și declarativă; - lipsa de flexibilitate în abordare și de acoperire financiară; - lipsa acțiunilor coordonate de reformare din diferite sectoare (ceea ce a determinat dublări necorelate) ș.a. Astfel, premisele realizării cu succes a strategiei actuale indică: necesitatea de stabilitate și voință politică; asigurare financiară; responsabilitate asumată a instituțiilor – pilon; controlul public; monitorizarea independentă și imparțială; abordări complementare și evitarea dublărilor;

În consecință, atunci când se pune problema integrității în sectorul public este vorba despre un număr extins de subiecți, care sunt vizați și care pot contribui la schimbări pozitive atât la nivel sectorial, cât și socio-statal. Conform *Recomandărilor consiliului OCDE privind integritatea publică*, sectorul public include „organele legislative, executive, administrative și judiciare, precum și funcționarii publici ai acestora, fie că sunt numiți sau aleși, remunerați sau neremunerați, într-o funcție permanentă sau temporară la nivelurile centrale și subnaționale de guvernare”, ceea ce ar însemna că pentru realizarea practică a proceselor inițiate prin documente de politici este necesară implicarea activă a tuturor acestor subiecți. Potrivit aceluiași document, integritatea publică se referă la conformarea și respectarea deplină a unui ansamblu de valori, principii și norme etice comune în vederea *apărării și prioritizării interesului public în raport cu interesele private, în sectorul public* [15].

Rezultă că mecanismele de asigurare a integrității, subiect plasat în centrul proceselor actuale de reformare a instituțiilor de drept, este unul care trebuie plasat în cheia priorităților pentru toate sectoarele de activitate ce vizează sectorul public. Or, reformarea instituțiilor de drept, care a devenit subiectul cel mai mult supus criticilor, trebuie să fie corelat cu procesele ample de reformare a întregului sector public.

Concomitent, se impune creșterea capacităților instituționale de luptă cu corupția și mecanisme eficiente de asigurare a reparării prejudiciului adus statului, respectiv și societății din considerente de lipsă de integritate. Suplimentar, un rol important îl au și organismele internaționale în menținerea parcursului țărilor spre democratizare, stat de drept, bună guvernare și implementarea reformelor.

Astfel, nu mai este valabilă credința că relația de subordonare dintre politic și juridic ar duce la un progres continuu al respectului legilor și de dezvoltare a societății. În acest sens, este relevantă analiza situației realizate de experți în contextul României în perioadele anterioare de reformare a instituțiilor de drept, dar care se prezintă cu mare similitudine contextului și proceselor actuale din Republica Moldova. „Realizarea unui echilibru al puterilor, independența juridică și o protecție mai eficientă a drepturilor alcătuiesc un obiectiv comun al democrațiilor contemporane. Am fost în ultimii ani martorii unor eforturi vădite de consolidare a acestui principiu în țări în tranziția către democrație. Sarcina aceasta, ... nu a fost mereu ușoară” [16, p. XI], dar nu și imposibilă.

În același timp, dilemele cu care s-au confruntat țările în procesele de tranziție sunt pe alocuri similare

cu cele care sunt parcurse de Republica Moldova. În prezent asistăm la efortul de a elimina corupția din sectorul public, cu un accent substanțial pe asigurarea integrității personalului instituțiilor de drept, fapt ce reiterează rolul substanțial/major al juriștilor în promovarea valorilor și realizarea progreselor către standarde europene de drept. În special, se accentuează rolul autorităților judiciare, deoarece „sistemul judiciar este o instituție socială care marchează viața cetățenilor” [16, p. XI] și are un rol „esențial în realizarea unor procese judiciare corecte și păstrarea altor valori judiciare, precum imparțialitatea, obiectivitatea și încrederea publicului în procesul decizional juridic” [16, p. XI].

Studiul „Evaluarea integrității judecătorilor: fără drept de apel?” [17], elaborat sub egida Fundației Friedrich Ebert Moldova constată că percepția negativă a societății cu referire la fenomenul corupției în sistemul judecătoresc este determinată nu doar de existența fenomenului în sine, dar și de lipsa de reacție a judecătorilor vizați de investigații jurnalistice, de neluarea atitudinii de către Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) când este lezată imaginea justiției, dar și de lipsa comunicării publice a asociațiilor profesionale ale judecătorilor privind problemele de integritate. Autorii studiului mai menționează caracterul plauzibil al încercării de includere a criteriilor de integritate pentru alegerea persoanelor în funcții de conducere, dar în același timp lipsa unei metodologii clare de evaluare aplicabilă în acest exercițiu dificil. În această cheie, se justifică contribuțiile științifice pe dimensiunea elaborării și aplicării mecanismelor de evaluare, în temeiul unor metodologii eficiente, care aduc clarificare asupra modului în care sunt formulate criteriile și sunt aplicate în procesul de evaluare, fiind ușor cuantificabile.

La moment în Republica Moldova, pe anumite subiecte sensibile, cum este cel al integrității, există divergențe majore de înțelegere a priorităților, și o lipsă de consens dintre prioritățile declarate la nivel politici cu cele ale mediului profesional. Mai mult, au fost remarcate, înregistrate în spațiul public tensiuni dintre persoane cu funcții de conducere a unor instituții cheie, au fost prezente conflicte vizibile sesizate dintre unele instituții de drept, dintre acestea și politic ori decizii pătinoare luate de unele instituții de drept ș.a. Toate acestea arată caracterul imperios al necesității dreptului de a rămâne *fidel misiunii sale sociale și a implementa inovațiile științifice pentru a evita pe cât este posibil ambiguitățile, erorile și influențele, dar și pentru a fi un mediator de încredere în dezbaterile politice, în dezbaterile dintre guvernare și cetățeni. Dreptul trebuie să se regăsească în calitate de constantă a acțiunilor mai ales în condiții de incertitudine și de crize.* Pentru aceasta principiul integrității este o condiție apriori ce validează și legitimează dreptul, și activitatea instituțiilor de drept, altfel nu va putea fi depășită starea de neîncredere continuă și de suspiciune ce planează de la un timp înapoi.

Referințe:

1. *Avizul Comisiei Europene.* [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-moldovas-application-membership-european-union_en
2. *Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană.* [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/plan_cnie_04.08.2022.pdf
3. *Programul de activitate al Guvernului aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 28 din 16 februarie 2023.* [Accesat 12.07.2022]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program_de_guv-final_ro.pdf
4. COMMAILLE, J., et al. *Juridicizarea politicului.* Iași: Institutul European, 2012.
5. *Hotărârea Parlamentului nr. 39 din 8 iunie 2019.* [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=114796&lang=ro.
6. *Republica Moldova. Guvernarea Deschisă la Nivel Local și Etica Publică. Ghid practic.* Consiliul Europei, 2022.
7. *Legea nr. 325 din 23.12.2013 privind evaluarea integrității instituționale.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 277-287, 26.08.2016. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106168&lang=ro
8. *Legea nr. 82 din 25.05.2017.* [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120706&lang=roart.1

9. *Raportul privind integritatea publică în RM în perioada 2017-2019*. [Accesat 12.07.2022]. Disponibil: https://www.google.com/search?q=Raportul+privind+integritatea+public%C4%83+%C3%AEn+RM+%C3%AEn+perioada+2017-2019&rlz=1C1CHBF_enMD853MD853&oq=Raportul+privind+integritatea+public%C4%83+%C3%AEn+RM+%C3%AEn+perioada+2017-2019&aqs=chrome..69i57.1482j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8
10. *Programul de activitate al Guvernului 2021-2022*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_moldova_vremurilor_bune.pdf
11. *Legea nr. 26 din 10.03.2022*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16.03.2022, nr. 72. [Accesat 12.07.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131114&lang=ro
12. *Opinia experților IPR expusă în cadrul Programului Cooperarea în cadrul Parteneriatului Estic pentru o democrație mai puternică: Georgia, Moldova și Armenia*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: <https://ipre.md/2022/03/07/pre-vetting-prima-etapa-in-resetarea-sistemului-justitiei-din-republica-moldova/>
13. *Raport nr. 2 Ruperea cercului vicios: regândirea cadrului instituțional anticorupție în RM*. Chișinău, 2022. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://procuratura.md/anticoruptie/sites/procuratura.md.anticoruptie/files/2023-03/CCIA_Ruperea%20Cercului%20Vicios.pdf
14. *Strategia națională de integritate și anticorupție. Hotărârea Parlamentului nr. 241 din 24.12.2021 privind modificarea hotărârii Parlamentului nr. 56/2017*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99502&lang=ro
15. *Recomandarea privind Integritatea Publică. Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), 2017*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: <https://www.oecd.org/gov/ethics/RecommendationROU-WEB.pdf>
16. *900 de zile de asediu neîntrerupt asupra magistraturii române. Ghid de supraviețuire* (coord. Cragoș Calin) București: C.H. Beck, 2020.
17. *Studiu. Evaluarea integrității judecătorilor, 2021*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2021/Publications/Criterii_de_integritate_judecatori_final_RO_1.pdf?fbclid=IwAR3iqeCz4H3zNXSK8GE2Ye4oI17n3GwTtKIBGlygXZA9thxTiVan6Z0TatE

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Rodica CIOBANU, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: rodica.ciobanu@usm.md

ORCID: 0000-0001-6071-8178

Prezentat la 13.10.2023